

УДК 37.015.3:159.952.13:796-053.6

Бінецький Д. О.

ВИХОВАННЯ В МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ПРАГНЕННЯ ДО САМОСТІЙНОСТІ У ПРОЦЕСІ СПОРТИВНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито доцільність дослідження проблеми виховання в молодших підлітків закладів загальної середньої освіти прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності на сучасному етапі реформування освіти в Україні, а також визначення критеріїв, показників та рівнів вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності у процесі занять спортивними іграми на основі аналізу останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Виклад основного матеріалу ґрунтується на результатах попереднього теоретичного дослідження сутності поняття "прагнення молодших підлітків до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності". На основі визначених критеріїв та показників вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності здійснено аналіз результатів констатувального етапу дослідження.

Ключові слова: прагнення до самостійності, критерії, показники, рівні, виховання самостійності, молодші підлітки, навчальна діяльність.

Постановка проблеми. Темпи розвитку Української держави вимагають від суспільства виховання активної, самостійної особистості, спрямованої на самовдосконалення та самореалізацію особистісного потенціалу. На фоні реформаторських змін, що відбуваються в системі освіти України, зумовлюється необхідність подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу у закладах загальної середньої освіти щодо успішної самореалізації людини у будь-якій професії, вмотивованості учнівської молоді до саморозвитку та самовдосконалення. Істотний потенціал для реалізації цих завдань має спортивно-ігрова діяльність, яка поряд із забезпеченням зміцнення здоров'я та всебічного фізичного розвитку учнівської молоді створює оптимальні умови виховання в них прагнення до самостійності у процесі занять спортивними іграми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх наукових робіт щодо виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності показав, що необхідною умовою є визначення критеріїв, показників та рівнів формування в учнів 5–7 класів закладів загальної середньої освіти прагнення до самостійності у процесі занять спортивними іграми [4; 7; 8; 9; 10].

Вивчення наявних наукових підходів щодо вікових особливостей виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності дозволило встановити, що ігрова діяльність є важливою формою і специфічним засобом формування у молодших підлітків прагнення до самостійності; молодший підлітковий вік є сенситивним для виховання прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності. На формування у підлітків прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності значною мірою впливає рівень сформованості пізнавального, емоційно-ціннісного та мотиваційного компонентів самостійності особистості [1; 8; 11].

Відтак, важливого значення набуває проблема виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності – у тій соціальній категорії та віковій групі, яка внаслідок її психологічних та соціальних особливостей найбільш сприятлива для формування прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності, на основі визначених критеріїв, показників та рівнів сформованості.

Мета дослідження – визначити критерії, показники та рівні вихованості у молодших підлітків прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності.

Завдання дослідження

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності.

2. Розкрити критерії, показники та рівні сформованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі занять спортивними іграми.

Виклад основного матеріалу. Діагностика вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності в експериментальних школах здійснювалася за допомогою визначених критеріїв та показників вихованості в учнів 5–7 класів прагнення до самостійності у процесі занять спортивними іграми.

Результати теоретичного дослідження поняття "прагнення до самостійності в процесі занять спортивно-ігровою діяльністю", теоретичних підходів до виховання самосвідомості А. Артюшенка [1], І. Беха [3], М. Боришевського [5], О. Власової [6], досліджень В. Белоусової [2], яка розуміє критерій як ідеальний зразок, еталон, що визначає вищий, найдосконаліший рівень функціонування певної системи, порівняно з яким можна встановити ступінь відповідності і наближення його реального рівня до ідеалу, дали змогу визначити критерії та показники вихованості в молодших підлітків інтересу до занять фізичною культурою: когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісно-практичний.

Когнітивний критерій вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності визначався як активно-пізнавальна спрямованість молодших підлітків на самостійне засвоєння знань із техніки й тактики спортивних ігор. Він проявлявся у розумінні молодшими підлітками поняття самостійності як важливої складової життєдіяльності. Суб'єктивною складовою когнітивного критерію вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності були їхні особисті переконання у корисності систематичних занять спортивними іграми для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я. Сформованість цього критерію у молодших підлітків визначалася за такими показниками: усвідомлення самостійності як важливої складової життєдіяльності; розуміння себе суб'єктом у процесі спортивно-ігрової діяльності; здатність до критичного та продуктивного мислення у процесі спортивно-ігрової діяльності.

Емоційно-ціннісний критерій вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності визначався за показниками здатності молодших підлітків усвідомлювати цінність самостійності у процесі занять спортивно-ігровою діяльністю. Сформованість у молодших підлітків цього критерію визначалася за такими показниками: позитивне ставлення до спортивно-ігрової діяльності; радісне переживання у процесі спортивно-ігрової діяльності; домінування внутрішніх мотивів фізичного вдосконалення у процесі занять спортивно-ігровою діяльністю. Радісне переживання від занять спортивно-ігровою діяльністю молодших підлітків визначали за допомогою їхніх відповідей на запитання: "Чи отримуєте ви задоволення від занять спортивними іграми?". Мотиви занять спортивними іграми визначалися за результатами аналізу відповідей молодших підлітків в анкетах, де головними критеріями було виявлення у молодших підлітків мотивів фізичного вдосконалення у процесі занять спортивними іграми (бажання порухатися, мати гарну статуру тіла, розвивати фізичні якості) й виявлення мотивів, які не відносяться до таких (отримання гарної оцінки, можливість поспілкуватися з товаришами, уникнення неприємностей від учителя (тренера)).

Діяльнісно-практичний критерій вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності визначався за показниками здатності до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності; умінь, навичок та самостійності застосування різних форм занять спортивно-ігровою діяльністю. Сформованість цього критерію у молодших підлітків визначалася за такими показниками: здатність до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності; систематичність занять у спортивних секціях і фізкультурних гуртках спортивно-ігрової спрямованості; ініціативність та активність у процесі занять спортивними іграми. Для визначення ініціативності та активності молодших підлітків у процесі занять спортивно-ігровою діяльністю бралися до уваги такі показники: наявність у молодших підлітків практичного досвіду спортивно-ігрової діяльності; систематичність занять у спортивних секціях і фізкультурних гуртках спортивно-ігрової спрямованості; участь у спортивно-масових заходах з ігрових видів спорту, які проводилися в школі; самостійні заняття спортивними іграми за спрощеними правилами.

З метою дослідження рівнів вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі занять спортивно-ігровою діяльністю за показниками когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісно-практичного критеріїв, а також з'ясування чинників, що впливають на їх становлення та розвиток, нами був проведений другий етап констатувального експерименту.

Результати констатувального етапу експерименту з визначення рівнів вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками когнітивного критерію показано у таблиці 1.

Із результатів даної таблиці видно, що високий рівень вихованості у молодших підлітків 5 класів прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками когнітивного критерію зафіксовано у 14,8 % респондентів ЕГ і в 14,7 % КГ. Середній рівень мали 23,8 % учнів ЕГ і 24,1 % КГ. Низький рівень зафіксовано у 61,4 % учнів ЕГ і 61,1 % учнів КГ.

Високий рівень вихованості у молодших підлітків 6–7 класів прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками когнітивного критерію зафіксовано у 18,1 % респондентів ЕГ і у 20,8 % КГ. Середній рівень мали 27,6 % учнів ЕГ і 28,6 % КГ. Низький рівень зафіксовано у 54,2 % учнів ЕГ і у 50,6 % КГ.

Рівні вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками емоційно-ціннісного критерію на констатувальному етапі показано в таблиці 2. Із таблиці 2 видно, що високий рівень вихованості в молодших підлітків 5 класів прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками емоційно-ціннісного критерію зафіксовано у 21,0 % респондентів ЕГ і у 20,2 % КГ. Середній рівень мали 35,4 % учнів ЕГ і 35,7 % КГ, низький рівень зафіксовано в 43,6 % учнів ЕГ і в 44,2 % КГ.

Таблиця 1

Кількісні показники рівнів вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками когнітивного критерію на першому етапі експерименту, у %

Критерій	Показники	Класи	Рівні					
			високий		середній		низький	
			ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕК	КГ
Когнітивний	Усвідомлення самостійності як важливої складової життєдіяльності	5	20,0	20,2	26,5	26,6	53,5	53,2
		6–7	23,6	25,5	26,0	29,7	50,3	44,8
	розуміння себе суб'єктом в процесі спортивно-ігрової діяльності	5	11,5	12,2	24,9	22,8	63,6	65,0
		6–7	18,4	22,1	37,7	38,3	43,9	39,6
	здатність до критичного та продуктивного мислення у процесі спортивно-ігрової діяльності	5	12,9	11,8	20,0	23,1	67,1	65,1
		6–7	12,5	14,7	19,0	17,8	68,5	67,5
	У середньому	5	14,8	14,7	23,8	24,1	61,4	61,1
		6–7	18,1	20,8	27,6	28,6	54,2	50,6

Таблиця 2

Кількісні показники рівнів вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками емоційно-ціннісного критерію, у %

Критерій	Показники	Класи	Рівні					
			високий		середній		низький	
			ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕК	КГ
Емоційно-ціннісний	Позитивне ставлення до спортивно-ігрової діяльності	5	25,4	22,8	48,7	56,7	25,9	20,9
		6–7	21,3	23,7	46,4	48,8	31,9	27,5
	Радісне переживання в процесі спортивно-ігрової діяльності	5	24,6	19,5	34,0	27,8	41,4	52,7
		6–7	21,3	17,8	34,7	28,4	44,0	53,8
	Домінування внутрішніх мотивів фізичного вдосконалення в процесі занять спортивно-ігровою діяльністю	5	13,1	18,2	23,5	22,7	63,4	59,1
		6–7	17,1	15,4	19,5	21,4	60,3	63,2
	У середньому	5	21,0	20,2	35,4	35,7	43,6	44,2
		6–7	19,9	19,0	33,5	32,9	45,4	48,1

Високий рівень вихованості в учнів 6–7 класів прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками емоційно-ціннісного критерію зафіксовано у 19,9 % респондентів ЕГ і у 19,0 % КГ. Середній рівень мали 33,5 % учнів ЕГ і 32,9 % КГ. Низький рівень зафіксовано в 45,4 % учнів ЕГ і в 48,1 % КГ.

Рівні вихованості у молодших підлітків прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками діяльнісно-практичного критерію показано в таблиці 3. Із таблиці видно, що високий рівень вихованості в молодших підлітків 5 класів прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками діяльнісно-практичного критерію зафіксовано у 12,6 % респондентів ЕГ і в 14,4 % КГ. Середній рівень мали 30,8 % учнів ЕГ і 31,7 % КГ. Низький рівень зафіксовано в 56,6 % учнів ЕГ і 53,9 % КГ.

Високий рівень вихованості в молодших підлітків 6–7 класів прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності за показниками діяльнісно-практичного критерію зареєстровано у 11,3 % респондентів ЕГ і у 14,7 % КГ. Середній рівень мали відповідно 25,4 % учнів ЕГ і 29,2 % КГ, низький рівень зафіксовано в 63,3 % учнів ЕГ і в 52,8 % КГ.

Результати проведеного констатувального етапу дослідження дали змогу умовно визначити три групи учнів 5–7 класів закладів загальної середньої освіти, які мали рівні вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності: низький, середній і високий.

Молодші підлітки з високим рівнем вихованості прагнення до самостійності мають усвідомлення значущості поняття самостійності як важливої складової життєдіяльності; вони демонструють високі показники самоаналізу, самооцінки, самоконтролю та самоактивності у процесі спортивно-ігрової діяльності; високі рівні критичного та продуктивного мислення.

**Показники рівнів вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності
в процесі спортивно-ігрової діяльності за діяльнісно-практичним критерієм
на констатувальному етапі експерименту, у %**

Критерій	Показники	Класи	Рівні					
			високий		середній		низький	
			ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Діяльнісно-практичний	Ігрові уміння і навички в процесі занять спортивними іграми	5	10,6	11,4	39,0	38,5	50,4	50,1
		6-7	12,3	14,8	35,7	38,4	52,0	46,8
	Систематичність занять в спортивних секціях і фізкультурних гуртках спортивно-ігрової спрямованості	5	9,1	10,8	14,7	16,4	76,2	72,8
		6-7	7,7	9,4	12,6	17,8	79,7	72,8
	Ініціативність та активність в процесі спортивно-ігрової діяльності	5	18,1	20,9	38,6	40,4	43,3	38,7
		6-7	13,9	19,8	28,0	31,4	58,1	48,8
	У середньому	5	12,6	14,4	30,8	31,7	56,6	53,9
		6-7	11,3	14,7	25,4	29,2	63,3	52,8

Учні цього рівня виявляють радісне переживання від занять спортивно-ігровою діяльністю та інтерес до спортивних ігор; вони демонструють домінування внутрішніх мотивів фізичного вдосконалення в процесі занять спортивними іграми. Молодші підлітки з високим рівнем вихованості прагнення до самостійності мають високі показники умінь і навичок володіння м'ячем у процесі спортивних ігор; систематично займаються у спортивних секціях і фізкультурних гуртках спортивно-ігрової спрямованості; виявляють ініціативність та активність в процесі занять спортивними іграми.

Середній рівень притаманний тим молодшим підліткам, які частково усвідомлюють значущість поняття самостійності як важливої складової життєдіяльності; вони демонструють середні показники самоаналізу, самооцінки, самоконтролю та самоактивності у процесі спортивно-ігрової діяльності, середні рівні критичного та продуктивного мислення в процесі спортивно-ігрової діяльності. Молодші підлітки цього рівня періодично виявляють радісне переживання від занять спортивними іграми та інтерес до спортивних ігор за умови стимулювання та мотивування з боку вчителя фізичної культури, тренера чи керівника спортивної секції; у цих підлітків наявне та незначне домінування внутрішніх мотивів фізичного вдосконалення у процесі занять спортивними іграми. Молодші підлітки із середнім рівнем вихованості прагнення до самостійності на середньому рівні володіють уміннями й навичками у процесі занять спортивними іграми; вони несистематично відвідують заняття у спортивних секціях і фізкультурних гуртках спортивно-ігрової спрямованості та епізодично проявляють ініціативність та активність у процесі спортивно-ігрової діяльності.

Низький рівень вихованості прагнення до самостійності в молодших підлітків проявляється у нерозумінні значущості поняття самостійності як важливої складової життєдіяльності; вони демонструють низькі показники самоаналізу, самооцінки, самоконтролю та самоактивності у процесі спортивно-ігрової діяльності; низькі рівні критичного та продуктивного мислення у процесі спортивно-ігрової діяльності. Молодші підлітки цього рівня не проявляють інтересу у процесі спортивно-ігрової діяльності; у них відсутнє домінування внутрішніх мотивів щодо фізичного вдосконалення. Учні з низьким рівнем вихованості прагнення до самостійності не здатні до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності, не відвідують заняття в спортивних секціях і фізкультурних гуртках спортивно-ігрової спрямованості; не проявляють ініціативність та активність у процесі спортивно-ігрової діяльності тощо.

Висновки. У результаті теоретичного дослідження та на основі даних проведеного констатувального етапу експерименту з проблеми виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності були визначені критерії, показники та рівні вихованості в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності.

Розподіл молодших підлітків за рівнем вихованості прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності дає підстави для висновку про те, що у процесі фізичного виховання молодших підлітків у закладах загальної середньої освіти недостатньо уваги приділяється вихованню в учнів мотивації та інтересу до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності, більшість школярів мають фрагментарні знання про спортивні ігри; у значної кількості молодших підлітків існує суттєвий розрив між теоретичними знаннями й практичними ігровими вміннями і навичками; у них домінують мотиви, які не відносяться до мотивів фізичного вдосконалення.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі з проблеми виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності є педагогічні умови формування в молодших підлітків прагнення до самостійності в процесі спортивно-ігрової діяльності.

Використані джерела

1. Артюшенко А. О. Формування в учнів загальноосвітньої школи особистісної мобільності у процесі фізичного виховання. Монографія / А. О. Артюшенко. – Черкаси, 2011. – 393 с.
2. Белоусова В. О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої середньої школи / Монографія. – К. : ІЗМН, 1997. – 192 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : сходження до духовності : [наук. видання] / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
4. Бінецький Д. О. Виховання в учнівській молоді прагнення до самостійності в процесі навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема./ Д. О. Бінецький // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. "Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт" зб. наукових праць/ За ред. О. В. Тимошенка. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Випуск 10 (80)16. – С. 23-27.
5. Боришевський М. Особистість у вимірах самосвідомості [монографія] / М. Боришевський. – К. : Еллада, 2012. – 608 с.
6. Власова О. І. Основи психології та педагогіки : підручник / О. І. Власова, А. А. Марушкевич. – К. : Знання, 2011. – 333 с.
7. Матвієнко М. І. Формування умінь та навичок до самостійних занять фізичними вправами студентів педагогічних університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 теорія і методика навчання / М. І. Матвієнко. – К., 2017. – 20 с.
8. Методика фізичного виховання учнів 1-11 класів : навчальний посібник / О. І. Остапенко, М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, В. І. Мудрик, М. В. Тимчик, та ін. [за редакцією М. Д. Зубалія]. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 216 с.
9. Остапенко О. І. Виховання у старших підлітків інтересу до занять фізичною культурою в загальноосвітній школі : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання / О. І. Остапенко; Інститут проблем виховання НАПН України. – К., 2014. – 234 с.

Binetskyi D. O.

EDUCATION OF JUNIOR STUDENTS' ASPIRATION FOR INDEPENDENCE IN THE PROCESS OF SPORTS AND GAMES ACTIVITIES

The article examines the feasibility of studying the problem of education of junior students of secondary schools the aspiration to independence in the process of sports and games activities at the present stage of the reformation of education in Ukraine, as well as the definition of criteria, indicators and levels of upbringing junior students aspiration for independence in the process of playing sports games based on an analysis of recent research and publications on this issue. The article deals with the main theoretical aspects of junior students' education by means of sports and games activities. The presentation of the main material is based on the results of the previous theoretical study of the essence of the concept of "the aspiration of junior students to autonomy in the process of sports and games activities". The author focuses on the need to educate junior students' aspiration for independence in the process of sports and games activities.

In the process of physical education of younger teenagers in secondary schools, insufficient attention is paid to the education of students in motivation and interest in independence in the process of sports and games activities.

The analysis of the results of the qualifying phase of the study is carried out on the basis of definite criteria and indicators of education of junior students' aspiration for independence in the process of sports and games activities. The level of education of junior students' aspiration for independence in the process of sports games is determined. The peculiarities of the levels of education of junior students' aspiration for independence in the process of sports games are highlighted. Comparative data of experimental and control classes of upbringing the junior teens' aspiration to independence in the process of sports-game activity is based on the results of the qualifying stage of the experiment. The conditions necessary for education junior students' aspiration for independence in the process of sports and games activities are determined.

Key words : *aspiration to independence, criteria, indicators, levels, self-development, younger teens, educational activity, sports-game activity.*

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018